

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/12/borhegyi-peter-az-apaczai-kiado-uj-kozepiskolas-tortenelemtankonyvei-04-03-12/>

Borhegyi Péter

Az Apáczai Kiadó új középiskolás történelemtankönyvei

Történelem a középiskolák 9. osztálya számára és Történelem a hatosztályos gimnáziumok 7. évfolyama számára

Az Apáczai Kiadó, a már elindult középiskolai történelemtankönyv-sorozatának első és második kötete után, az új Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek megjelenése miatt továbbfejleszti a kiadványait. Az új kerettanterv merészen új korszakhatárokat húzott meg az egyes évfolyamoknál. A 9. évfolyam törzsanyaga az egyetemes középkor végéig, illetve a magyar történelem Hunyadi Mátyás haláláig tart, és a szerzőnek természetesen figyelembe kellett vennie a kerettantervi változásokat.

A kerettantervi szabályozás a hat évfolyamos gimnáziumok számára külön tantervet állított össze. A történelem-tananyag elrendezése lineáris rendszerű maradt, a korszakok feldolgozását végig elemző, forrás- és tevékenységközpontú munkával képzelel el. A 7. évfolyam törzsanyaga az ókor végéig tart.

A szerző szándéka szerint minden diáknak szeretné megmutatni a tantárgy szépségeit. Ez a törekvés talán nem is reménytelen, hiszen a diákok már az általános iskolában sokat foglalkoztak a történelemmel. S habár sokan megkedvelték, néhányan esetleg kevésbé lelkesedtek iránta. A szerző, aki maga is történelemtanár, ismeri ezt a gondot: vannak diákok, akik könnyedén meg tudják tanulni az évszámokat, neveket, és vannak diákok, akik gyorsan elfelejtik a lexikái ismereteket, de felismerik a történelmi összefüggéseket. És persze vannak olyanok is, akik kevésbé szeretnek óráról órára tanulni, de emlékeznek egy szórakoztató sztorira, netán csak a történelem egy bizonyos szelete (pl. hadtörténelem) kelti fel az érdeklődésüket.

A könyvek az összes jelzett szempont figyelembevételével készültek, a diákok a források segítségével felfedezhetik a történelem minden jelentősebb részletét, összetevőjét (pl. életmód, gazdaság, kiemelkedő személyiségek stb.).

- A leckékben különféle *forráscsoportok* (térképek, szövegek, ábrák, táblázatok stb.) találhatóak kérdésekkel; amelyek az anyag könnyebb feldolgozását, illetve a *kompetenciák fejlesztését* szolgálják. Tulajdonképpen ez az a rész, amelyet a tanár a diákokkal feldolgoztat majd a szakórán.
- A források közötti főszöveg, az adott leckéhez kapcsolódó törzsanyag, az otthon megtanulandó anyagrészt tartalmazza. A *lexikái kiemelések* a főszöveg mellett a *kerettanterv követelményeire* vonatkoznak.
- A leckék végén található a „*Sokszínű történelem*” rész, ahol a szerző elsősorban arra törekedett, hogy a történelem egyéb izgalmas részeit, annak érdekességeit mutassa be. Ezek feldolgozása megfelelő tanári kiegészítésekkel órán is megtörténhet.

A tankönyvek célja, hogy a képességek és az önálló tevékenységformák fejlesztése révén a diákok képesek legyenek önálló ismeretek megszerzésére, értelmezésére, ezek alapján önálló vélemény kialakítására. A hagyományos lexikális tudás mellett így a hangsúly az összefüggésekre és a már említett tevékenységformákra tevődik át. Továbbra is szükség van tehát a történelem tanulására, de nem magolásra, hanem a történelmi „tisztánlátás” kialakítására kell törekedni.

A 7. és 9. osztályos tankönyv a Kiadó hat-, illetve négykötetesre tervezett középiskolai sorozatának elsőként megjelent átdolgozott része, amelyek a konstruktivista pedagógiai

Borhegyi Péter: Az Apáczai Kiadó új középiskolás történelemtankönyvei
Történelem a középiskolák 9. osztálya számára és Történelem a hatosztályos gimnáziumok 7. évfolyama számára

elvek alapján kívánják fejleszteni a tanulók képességeit, készségeit. A szerző a történelem átfogó, komplex megismertetésére törekszik, ezért hangsúlyt fektet a szaktárgy fontos részterületeire is: az életmódtörténetre, az eszmetörténetre és a kultúrtörténetre. Ezzel szoros összefüggésben a tankönyvek számtalan képi elemet, forrásszemelvényt, illetve ezekhez kapcsolódó kérdéseket, feladatokat tartalmaz, amelyek lehetővé teszik nemcsak a tantárgyi integrációt, hanem a differenciált órai és otthoni fejlesztést is. Minden tanuló képességei, felkészültsége alapján választhat további feladatokat a felkínáltakból, de a minimális követelményszintet mindenhol jelzi a tankönyvek szövege.

A passzív tanulói befogadás helyett a vitakultúra elsajátítását, az új ismeretekből történő következtetések leszűrését támogatja, az önálló ismeretek megszerzésére, értelmezésére, ezek alapján önálló tanulói vélemény kialakítására törekszik. Módszertanilag az összefüggések felismertetésére és a kooperatív tevékenységformák alkalmazására helyezi a hangsúlyt. A tananyag feldolgozásának módszerei: ismeretközlés, kooperatív tanulási módszerek, önálló és csoportmunka, gondolkodtató kérdések, ösztönzés a tanulói aktivitásra, a tanultak új szempontok szerint történő átgondolására és az ismeretek szintézisére. A projektmunkára felkínált lehetőségek erősen építik a tanulók szociális kompetenciáit, az együttműködési készséget és a csoport egésze iránt érzett felelősséget.

A tankönyvek szerkezete világos, könnyen érthető és követhető; egyértelmű, világos és lényegre törő szöveges megfogalmazás jellemzi. A kerettantervi követelményeket külön lexikai kiemelésekkel jelzi, továbbá összegző vázlatokat, az anyagrészeket összefoglaló kérdéseket és feladatokat is tartalmaz. A megfelelő források (szöveg, ábra, kép) felhasználásával, a kompetenciák fejlesztésével építi fel a leckéket. Az ismeretközlő részeket rajzos illusztrációk, térképek kísérik, a leckéket kérdések és feladatok, az egyes főbb fejezeteket összefoglalók zárják. Így a tanulók a tanulás folyamatában világosan láthatják a követelményeket, a megtanulandó anyagot és a megválaszolandó kérdéseket.

Minthogy a tananyag integráns részét képezi az egyetemes történelmi rész, a szerző nagy hangsúlyt fektet más népek, országok és korok eltérő kultúrájának bemutatására, az irántuk érzett tolerancia erősítésére az ismeretek közlésének segítségével. A kapcsolódó kérdések, feladatok és érdekességek utalnak a jelen tényeire is, így a történelmi ismeretek mint a mai társadalmi-politikai helyzet magyarázó okai is megjelennek.

A 7.-es évfolyam egyes fejezeteinek felépítése:

- Az őskor és az ókori Kelet: 10 lecke
- Az ókori Hellász: 11 lecke
- Az ókori Róma: 13 lecke

A 9. évfolyam egyes fejezeteinek felépítése:

- Az őskor és az ókori Kelet: 6 lecke
- Az ókori Hellász: 7 lecke
- Az ókori Róma: 10 lecke
- A középkor: 13 lecke
- A magyarság története a kezdetektől 1490-ig: 14 lecke

Az átdolgozott 7.-es és 9.-es kötetből egy-egy leckét közlünk, hogy illusztráljuk a leírtakat, és jobban elképzelhetővé tegyük a munkát.

Az alkotók remélik, hogy a kollégák számára egy jól használható, a diákoknak pedig egy megkedvelhető tankönyvet sikerült összeállítaniuk.

KÉPEK A TANKÖNYVEKBŐL

Fejezet a hatosztályos gimnáziumok 7. évfolyamos tankönyvéből

46. MŰVELŐDÉS ÉS KULTÚRA A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

A középkori értelmiség

A kassai Szent Erzsébet-templom főoltára (1470-es évek, fából faragott késő gótikus szárnyas oltár)

Kolozsvári Tamás: Kálvária – A garam-szentbenedeki apátság oltárképrészlete

A magyar középkor **szellemi és anyagi kultúrája** jelentős változásokon ment keresztül az évszázadok során. Az Árpád-korban a **latin nyelvű** írásbeliség és műveltség fő hordozója az **egyház** volt. Az írásbeliség elterjedésében nagy szerepet játszott a III. Béla által létrehozott **királyi kancellária** (1181), amely az uralkodói rendeleteket, határozatokat rögzítette. A **hazai oktatás** (a káptalani és a városi iskolákban) középszintű végzettséget adott, nagyobb műveltségre csak a **külföldi egyetemeken** lehetett szert tenni. A középkorban az uralkodók háromszor próbáltak egyetemet alapítani (Pécs – 1367; Óbuda – 1395; Pozsony – 1467), de az intézmények rövidesen anyagi gondok, illetve más egyetemek (Bécs, Prága, Krakkó) közelsége miatt megszűntek. Az Anjou-korban a kancelláriákban és a megyei igazgatásban megjelent a hazai képzésből kikerülő **világi értelmiség** (birtokos nemesek és polgári származásúak). Az **egyházi adminisztrációba** (például királyi kápolna) ekkor már **külföldi egyetemeket** végzett klerikusok kerültek.

Kálci Márk fehérvári örkanonok

A Képes Krónika címlapja

Az írásos emlékek közül kiemelkednek a **történetírók munkái** (geszták, krónikák) és az **egyházi írók művei** (legendák, vallási himnuszok, imakönyvek). Az **Árpád-kor szentjeiről** (István, Imre, László, Margit, Erzsébet) számos legenda keletkezett. Kultúrtörténetileg érdekesek a kor **magyar nyelvemlékeit** megőrző művek (*Halotti beszéd, Ómagyar Mária-siralom*).

Az Árpád-korból két jelentős történeti munkát emelhetünk ki: **Anonymus művét** a honfoglalásról (*Gesta Hungarorum [A magyarok viselt dolgai]*, 1200-as évek eleje), valamint **Kézai Simon krónikáját** (*Gesta Hunnorum et Hungarorum [A hunok és magyarok cselekedetei]*, 1280-as évek).

Középkori krónikáink nagy része odaveszett, szövegük bizonyos részleteit csak más művek alapján lehet utólagosan rekonstruálni.

Az Úr 1358. esztendejében, áldozócsütörtök nyolcadára eső kedden kezdtem el ezt a krónikát a magyarok régi és legújabb tetteiről, származásáról és gyarapodásáról, győzelméről és merészségéről; kü-

lönféle régi krónikákból szedegtettem össze, átvéve helyes megállapításait és teljesen megcáfolva tévedéseit. Az Úr nevében. Amen.
(A Képes Krónika bevezetője)

Milyen módszerrel dolgozott a krónikairól? Mit jelent a címbeli „képes krónika” kifejezés?

A középkori krónikairodalom összegző műve az **Anjou-kori krónikakompozíció** lett, amelynek szerzője a **11–14. század addigi krónikairodalmát** gyűjtötte össze (Kálti Márk, 1358). A 11. században készülhettek a legelső feljegyzések (őskrónika), melyeket a későbbiekben számos alkalommal kiegészítettek. A történeti kutatás három-négy olyan időszakot különített el (például Könyves Kálmán alatt vagy III. István korában), amikor különböző feljegyzések keletkeztek. Maga az eredeti krónikakompozíció is elveszett, az utókor már csak az aról készült másolatokat ismeri, amelyek közül az **iniciálékkal** (a fejezetek vagy bekezdések többsornyi magas, figurákkal vagy jelenetekkel gazdagon ábrázolt első betűje) díszített **Képes Krónika** a leghíresebb. Az Anjou-korban Nagy Lajosról még egy életrajz is elkészült, a szerző (Küküllei János) az uralkodót lovagkirályként ábrázolta.

A **15. század** során történeti irodalmunk a **köznemesi öntudatot erősítő** és a **hun-magyar eredetet** valló irodalommal (Thuróczy János krónikája), illetve **reneszánsz szellemiséggel** (Bonfini) egészült ki.

A királyi udvar jelentősége

Magyarországon kis számban maradtak fenn a nyugat-európai stílusirányzatok emlékei. A **román korszak** (11–12. század) és a **gótikus kor** (13–15. század) épületeit nagyrészt forrásokból ismerjük. Az **állandó királyi székhelyek** is csak a **14–15. században** jöttek létre, hiszen az országot kíséretükkel körbeutazó királyok kezdetben ritkán rendezkedtek be egyetlen központban. A kialakuló **királyi udvar** (főnemesek, udvari nemesség, egyházi személyek, csatlósok) **kulturális központként** is működött. Az Anjou-kori építészetben már a **gótikus irányzat** érvényesült, nagyobb építkezésekre a királyi központokban, Visegrádon (palota) és Budán került sor. A nyugati lovagkort idéző **várepítészet** (Diósgyőr) szintén ekkor honosodott meg.

A Jákai templom (13. század)

A csempeszikopácsi Szent György-templom (13. század)

Állapítsuk meg, melyik építészeti stílus alapján épültek a templomok! Nézzünk utána, kiknek a szobrai találhatóak a jáki templom bejárata fölött!

A **Zsigmond-kori művelődés** az Anjou-időszak folytatásának és a lovagi eszmények kiteljesedésének (lovagi tornák, a fejedelmi találkozókát kísérő nagyszabású ünnepek) tekinthető. A királyi udvar kulturális szerepe megmaradt, Zsigmond végleg áttette a **székhelyét Budára** (Friss-palota építése), és megkezdődött **Pozsony** átalakítása is. Az európai politikában aktívan tevékenykedő uralkodót elkísérő **főurak és udvari nemesek** látóköre kiszélesedett. A kor bárói – hatalmas magánvagyonukat fel-

Gótikus lovagterem a budai Várban

használva – a királyi udvarhoz hasonló **főúri udvarokat** (kastélyokat) alakítottak ki birtokaikon, és a nyugati lovagokat igyekeztek utánózni (például címerhasználat megjelenése).

A reneszánsz Mátyás korában

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is ontja a szép dalokat.
Sokra becsülnék már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!
(Janus Pannonius: Pannónia dicsérete)

Idézzük fel az Irodalomórán tanultakat Janus Pannoniusról! Hogyan tekintettek a kor humanistái Magyarországra?

A középkori magyar kultúra **fénykora Mátyás időszakára** esett. Először az Itáliában tanult **egyházi értelmiség** ismerkedett meg a reneszánsz kultúrával, s vált a **humanista gondolkodásmód** hazai terjesztőjévé. Igaz, kezdetben az új szemlélet csak egy szűk főpapi réteget érintett (Vitéz János környezete, és unokaöccse, Janus Pannonius), ám **Aragóniai Beatrix** hazánkba érkezésével (1476) a királyi udvarban is gyorsan elterjedt. Innentől kezdve a **reneszánsz meghonosítása** a tudatos királyi politika része lett. Mátyás jelentős összegeket költött a **művészetpártolásra**, így számos humanista tudósember és mester megfordult Budán. Mátyás halálakor szinte valóban el lehetett mondani Magyarországról, hogy „második Itália” lett.

A megérkező királyné az étkezésben és az egész életmódban kifinomult szokásokat honosított meg. Megvetette az alacsony házakat, nagyszerű lakomákat rendezett, az ebédlőket és a hálószobákat fényesen berendezte, visszatartotta a királyt a közvetlenségtől; állandó ajtonállókot állíttatott, megszüntette a könnyű bejutást; a királyi felséget rávette, hogy méltóságára többet adjon, s arra bírta, hogy csak megállapított időben tartson kihallgatást, szolgáltasson igazságot. A sziltva szokások közé itáliaiakat iktatott be; megkedveltette az itáliai étkezést. Nagy költséggel Itáliából kiváló mestereket hívatott, s meghonosított itt addig ismeretlen művészeteket. Itáliából festőket, szobrászokat, vésnök

eket, ezüstműveseket, fa- és kőfaragókat, építészeket fogadott óriási fizetéssel. Majd az istentisztelet fényét emelte; a királyi kápolna számára Galliából és Germániából szerződtetett énekeseket. Sőt Itáliából még konyha- és gyümölcskertészeket is hívatott, a földművelésben mestereket, akik Itáliát, sziciliát és gall módon készítették a sajtot. Jöttek színészek és bohócok, akiket a királyné nagyon kedvelt, megfuvolások, dudások, hárfások. Ajándékokkal csalogatott ide költőket, szónokokat, grammatikusokat is, de ezek reményükben csatlakozva szegényekben vitték vissza Itáliába műzsájukat, mint ahogyan elhozták.
(Részlet Bonfini művéből)

Milyen új szokások jelentek meg Mátyás udvarában Beatrix hatására? Mennyire lehetett kedvelt személy a királyné a főurak körében? Hogyan alakította ki a reneszánsz udvartartást? Hogyan jellemzi Bonfini a humanista történetírókat?

Nagy jelentőséggel bírt a korban a király mintegy 2000-2500 **corvinát** (kódexet) rejtő **híres könyvtára** (Bibliotheca Corviniana). A köteteket a kor legnagyobb tudású itáliai **könyvmásológiai és díszítői** készí-

Borhegyi Péter: Az Apáczai Kiadó új középiskolás történelemtankönyvei
Történelem a középiskolák 9. osztálya számára és Történelem a hatosztályos gimnáziumok 7. évfolyama számára

tették. A corvinák a bőrkötéseken feltüntetett hollós címer (corvinus: 'hollós') után kapták a nevüket – a holló Mátyás címerállata volt. Bár a **könyvnyomtatás** is megjelent Budán (Hess András), a 15. században még nagyon kevés nyomtatott könyv került kiadásra. Sajnos a Mátyás-időszak **reneszánsz építkezései** (illetve a korábbiak is) a török kor időszakában **megsemmisültek**, így azokat csak az írásos források és régészeti feltárások alapján lehet rekonstruálni.

Buda középkori látképe (Michael Wohlgemuth rajza, 1470-es évek)

Egy corvina díszített oldala

Sokszínű történelem: A középkori Buda

Az Óbudától délre lévő Várhegyen a városalapítás a tatárjárás után, IV. Béla idején történt (1247). Az uralkodó a várost királyi székhellyé emelte, és a város első lakói a Pestről áttelepült német és magyar polgárok voltak. A betelepülő népességben belül a magyarok számaránya végig alacsony maradt a korban. Budát egy választott bíró és 12 esküdtből álló tanács irányította, a város védelméről a budai várnagy gondoskodott. A 14. század eleji trónharcok idején a budai polgárok sokáig nem támogatták az Anjou-jelöltet, ezért I. Károly a királyi székhelyét Visegrádra tette át. Buda azonban gazdaságilag kivívta vezető szerepét, kereskedelmi és kézművesipari központ lett. A Duna menti kereskedelem kiaknázására a Német-római Birodalomból jelentős számú hospes költözött be a városba. A heti piacok és az országos vásárok további fejlődést biztosítottak Budának, a városba érkező kereskedők Pest és Óbuda piacain is értékesíthették a portékáikat.

Az Anjouk alatt a Várhegy déli részén egy korai királyi palota épült egy kisebb kápolnával (István-torony), de az igazi fejlesztés Zsigmond uralkodása során bontakozott ki. A gótikus stílusú Friss-palota és a hozzá tartozó építmények felépítésével (1410–1430 között) már egy reprezentatív – a várostól elkülönített – királyi negyed jött létre, amelyet kettős védőfallal és szárazárokmal választottak el a polgárvárostól. Maga a polgári város a magyarok északi (Mária Magdolna-templom) és a németek déli negyedére (Nagyboldogasszony-templom) tagolódott. A vár északi részén, zárt negyedben élt a zsidóság, amely polgárjoggal nem, csak gazdasági kiváltsággal rendelkezett. Budán a 14–15. században kétemeletes kőházak épültek, s a nyugati városokéhoz hasonlóan az utcák gyakran szűk sikátorokká váltak. A Mátyás-kori reneszánsz építkezések a Friss-palota környezetét bővítették (átépítések, díszítések), illetve megerősítették a palotanegyedet (felvonóhid, ágyúk elhelyezése).

Milyen fontosabb történelmi munkák keletkeztek a középkorban? Hogyan alakult a középkori értelmiség helyzete az évszázadok során? Mely stílusirányzatok honosodtak meg az országban? Milyen szerepet játszottak a királyok a kultúra terjesztésében? Hogyan lett az ország „második Itália” Mátyás alatt? Miként vált Buda az ország fővárosává?

Fejezet a középiskolák 9. évfolyamos tankönyvből

A Római Birodalom története és öröksége

30. RÓMAIAK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

The map illustrates the Roman province of Pannonia, showing its geographical location and key features. The province is shaded in light green, indicating it was part of the Roman Empire. Major trade routes are shown as red lines, connecting various cities and regions. Key cities include Aquincum (Óbuda), Carnuntum (Sopron), and Sopianae (Pécs). The map also shows neighboring provinces like Noricum, Dacia, and Dalmatia, as well as geographical features like the Danube River and the Carpathian Basin. A legend in the top right corner explains the symbols used on the map.

Római utalom a Kárpát-medencében

Miért számított fontos provinciának Pannónia? Milyen jelentős kereskedelmi út vezetett keresztül a provincián? Nézzünk utána, mely városokat érintette! Miért volt érdeke Rómának Dacia elfoglalása? Miért kellett hamarosan feladni a tartományt?

Önálló gyűjtőmunka, múzeumlátogatás

Római emlékek lakóhelyem közelében
Nézzünk utána, hol található római emlék a lakóhelyünk közelében! Végezzünk önálló kutatást (szakkönyvben, interneten, múzeumban), és készítsünk egy összefoglalást az adott városról, településről stb.! Amennyiben lehetséges, fényképpel is dokumentáljuk a fogalmazást!

Népcsoportok lakóhelyem közelében
Nézzünk utána, milyen népcsoportok laktak a lakóhelyünk közelében a Római Birodalom korszakában! Végezzünk önálló kutatást (szakkönyvben, interneten, múzeumban), és készítsünk egy összefoglalást a legfontosabb régészeti (tárgyi) emlékekről! Amennyiben lehetséges, fényképpel is dokumentáljuk a fogalmazást!

199

Pannónia

Hazánk területét a római hódítás előtt főleg törzsi-nemzetségi társadalomban élő **kelta népcsoportok** és illír pannonok lakták (a Kr. e. 4. század óta). A római terjeszkedés **Augustus korában** kezdődött meg, amikor az elhúzódó harcok során megtörték az óslakosok ellenállását (Kr. e. 9). A terület védte Itáliát, emellett fontos kereskedelmi utak is keresztülhaladtak rajta. Az utak egyrészt a folyókat (Duna, Dráva, Száva) követve épültek ki, másrészt a Balti-tengertől induló **Borostyánút** is átszelte Pannóniát. Az első évtizedekben inkább katonai területnek tekintették a régiót, majd a Kr. u. 1. század közepétől megkezdődött a provincia fejlesztése. A hadsereg **veteránjait** itt **telepítették le**, miközben kereskedők és iparosok érkeztek a térségbe. A megmaradt óslakosság fokozatosan átvette a nyelvet és a szokásokat (**romanizáció**). A tartomány a **fénykorát a Kr. u. 1–2. század fordulóján** élte, területén erőteljes városfejlődés kezdődött (24 város jött létre), és kiépült az úthálózat a birodalom irányába.

A provincia védelmére a Duna mentén, illetve a Duna–Tisza között katonai erődítményeket hoztak létre (limes).

A császárkor első nagyobb **germán** (markomann, kvád) **támadása** Pannóniát is érintette, de a légiók Marcus Aurelius császár irányításával kiszorították a támadókat. A provincia felértékelődött, egyre **több katonai alakulat** tartózkodott a térségben, aminek köszönhetően az itteni **légiók császárválasztókká** (Septimius Severus, 193) váltak. A **3. század** során tovább nőtt a provincia politikai befolyása; a kor **katonacsászárai** (lásd 28. lecke) is gyakran ebből a térségből kerültek a birodalom élére. A 4. század a **hanyatlás és pusztulás** százada lett. Előbb a **gót támadások**, a század végén pedig a **hunok betelepülése** szüntette meg a mintegy 400 éves római uralmat Pannóniában.

Aquincum

Városok Pannóniában

A városok kialakulása elsősorban a **kereskedelmi utak** mentén kezdődött meg. A **Borostyánút** mellett (pl. Savaria – Szombathely, Scarbantia – Sopron) a Száva menti és a dunai szakasz (pl. Arrabona – Győr, Aquincum – Óbuda) települései kaptak városi rangot. A későbbiekben a **első területek** szerepe is megnőtt (pl. Gorsium – Tâc, Sopianae – Pécs).

Az önkormányzattal rendelkező városokban **római minta** alapján alakult ki a közigazgatás, az intézményhálózat, de még a papi testületek (pontifex, augur) is.

Az egyik legnépesebb város, **Aquincum** (mintegy 40 ezer lakos) fejlődése az 1. század végén kezdődött. Előbb légiós tábornok telepítették a Dunához, majd mellette a katonaváros jött létre (kiszolgáló személyzet, hadsereg beszállítói stb.). Nemsokára kialakult a polgárváros, ahol főleg veterán katonák éltek, később beköltöztek a kereskedők, iparosok is. Aquincumban nem telepítettek római polgárokat, de a formálódó város a **római civilizáció** minden **vivmányával** (vízvezetékek, közfürdők, amfiteátrum stb.) rendelkezett. Vallástörténetileg érdekes **Sopianae** szerepe. A város csak a késői korban vált jelentősebbé, a 4. században valószínűleg tartományi székhely lett. Ebből az időszakból **ókeresztény emlékek** származnak: festett falú sírépítmények maradványai. Az egykori temetőkápolnákat a római uralom után is keresztény kultuszhelyként használták. A „viharos” Kárpát-medencei történelem miatt római kori városok, épületek nem maradtak meg épségben napjainkra, a régészet elsősorban a romvárosok feltáráásával rekonstruálja a múltat.

Savaria – Borostyániút

Dacia

Az erdélyi **nemesfém- és sóbányák** megszerzése létfontosságú volt Róma számára. Emellett az egy-két évszázada a térségben lakó **dák törzsek** egyre harciasabban támadták a birodalmat, a Dunán átkelve sokszor a Balkán-félszigetet veszélyeztették. A római ellentámadást **Traianus** császár hajtotta végre. Hadjárataival összeroppantotta Decebal dák király országát, és **provinciát** szervezett (107). A római uralom nem volt hosszú életű, a **3. század gót támadásai után Róma feladta a provinciát** (271), csapatait visszavonta a Duna túlsópartjára.

Milyen eseményeket örökítettek meg a diadaloszlopon? Mivel végződött a győztes hadjárat? Mi lett a legyőzöttek sorsa?

A Traianus-oszlop egyik részlete a dák hadjáratról

Borhegyi Péter: Az Apáczai Kiadó új középiskolás történelemtankönyvei
Történelem a középiskolák 9. osztálya számára és Történelem a hatosztályos gimnáziumok 7. évfolyama számára

Történelem 7.

Sokszínű történelem: A dákoromán kontinuitás (folyamatosság) kérdésköre

A rövid római uralom Daciában hosszú történelmi és nemzetek közötti vitát eredményez. A 18-19. század óta a román történetírás a dákoromán folytonosság elvét hangsúlyozza; mondván, a római uralom alatt a legyőzött dákok romanizálódtak (nyelvi asszimiláció). A római légiók kivonulása után a romanizálódott dákok helyben maradtak, átvették Erdély irányítását, s így a középkorra megszületett a román nemzet. A dákoromán elmélet tehát azt állítja, hogy a románok ősei már a Kr. e. 1. század óta Erdélyben éltek, mikor a magyarok a 10. században „betolakodóként” megjelentek a térségben. A magyar történetírás komoly szakmai ellenérvekkel próbálja cáfolni a román állítást (a dákok nagyrészt eltűntek a római térnyeréssel, a megmaradt lakosság alig romanizálódott, nincsenek régészeti emlékművek a 3–9. századi települések folyamatosságára stb.). Egyetértés tehát nincs e témában a két nemzet között, de a problémakörre még visszatérünk tanulmányaink során.

A román etnogenezis hosszan tartó folyamatában az a közel öt évszázad, amelyre itt hivatkozunk – Daciának a rómaiak által történt meghódításától (Kr. u. 106) a szláv törzsek tartós megtelepedéséig a dákoromán térségben (a 6. század második és a 7. század első fele) –, alkotja valójában etnokulturálisan és nyelvileg a magját annak a jelenségnek Délkelet-Európa történetében, melynek során megjelenik egy neolatin nép a Dunánál és a Kárpátoknál. E századok alatt dáki etnikai alapon szilárdult meg, fejlődött és teljesedett ki a latinitás, mégpedig folyamatos evolúcióban a romanitás, a románná válás felé [...]

Daciában a tulajdonképpeni városi élet megszűnt létezni a római hadsereg és adminisztráció Aurelianus császár idején bekövetkezett visszavonulása után [271], ugyanakkor a hajdani városokban szerény körülmények között ugyan, de tovább élt egy provinciális római népesség, amely latin nyelvű volt és amely a 4. században felvette a kereszténységet. Az aurelianus-i kivonulást követő 2-3 évszázad alatt a népesség fokozatosan ugyan, de végérvényesen elvesztette, feladta a városi életformát és komfortot, bár továbbra is a valamikor grandiózus római épületek és intézmények romjai között tengődött.

(Dumitru Protase román történelmi álláspontja a dákoromán elméletről, *Rubicon*, 2005/1.)

Mi a román történelmi álláspontja? Hogyan magyarázza a románság kialakulását? Miként tekint a román népre?

A többnépű, többnyelvű dáki királyság óslakosainak romanizálására csak negatív adatok vannak, így valamiféle dáki-román folyamatosságról még feltételes formában sem beszélhetünk. [...] a Daciában beszélt latin nem lehetett a későbbi román nyelv előzménye, [...] az egykori dáki királyság, illetve a római provincia területén többször is történt népességcsere [...]. Ez a körülmény akkor sem támogatja egy korábbi lakosság fennmaradását, ha ilyenkor komolyan számolhatnánk is. Erre azonban semmi okunk. Az egykori Dacia földrajzi neve egyetlen római nyomot sem őriznek, az itt a középkorban megtelepedett románok pedig víz- és helynevek túlnyomó részét [...] magyaroktól és szlávoktól, sőt a szászoktól veszik át. A római kortól való folyamatos ittélésük esetében ez elképzelhetetlen lenne.

(Vékony Gábor: *Dákok, rómaiak, románok*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1989, 245–246. o.)

(A szerző történész, régész és nyelvész, a magyar őstörténelmi kutatója.)

Hasonlítsuk össze Vékony Gábor álláspontját a román történelmével! Mely érvekkel igyekszik cáfolni a román történettudomány elképzelését? Vitassuk meg, miért vált fontos kérdéssé a románok eredete a két nemzet közgondolkodásában!

Mennyire volt kiemelkedő helyzete Pannóniának a birodalom szempontjából? Milyen jelentős kereskedelmi út vezetett keresztül a provincián? Hol helyezkedtek el a legfontosabb pannóniai városok, mi a mai nevük? Miért volt érdeke Rómának Dacia elfoglalása? Miért kellett hamarosan feladni a tartományt?